

KARADENİZ'DE İLK DÖNEM TÜRK ZÂVİYELERİNE BİR ÖRNEK:

GÖKÇEALİ YATIRI VE ŞEYH İDRİS ZÂVİYESİ

Mehmet FATSA*

ÖZET

Bu çalışmada Giresun'un Piraziz ilçesine bağlı Gökçeali Köyündeki Şeyh İdris Türbesi ve yine aynı bölgedeki Şihli-Şeyhli köyündeki Şeyh İdris Tekkesi hakkında bilgi verilmektedir. Öncelikle Şeyh İdris ile ilgili halk anlatımlarına yer verilmekte ve daha sonra Şeyh İdris Vakfiyesinin ve Şeyh İdris Dergâhının tahrir defterlerindeki ve şer'îye sicillerindeki yeri belirtilmektedir. En son olarak Türbe ve Tekke'nin, yapılış tarihi ve fizikî özellikleri anlatılmaktadır.

ABSTRACT

In this writing, information about Sheikh Idris Turbeh in Gökçeali Village of Piraziz district in Giresun, and about Sheikh Idris Tekke and "Vakfiye" (charter of a waqf) of Sheikh Idris in Shari'a registers. Lastly, are told the construction date and the physical features of the Tekke and the Tomb

Anahtar Kelimeler: Şeyh İdris, Şeyh İdris Dergâhı, Gökçeali, Şihli, Derviş

Key Words: Şeyh İdris, Şeyh İdris Dergâhı, Gökçeali, Şihli, Dervish

1-Şeyh İdris Zâviyesi Hakkında Tevatür

"1386 yılında, Şeyh İdris, yanında kırk mollası ve aile efradı ile Buhara'dan batıya doğru yola çıkmışlar. Kendilerinden önceki Horasan erenlerinin yolunu takip ederek, Harran üzerinden Anadolu'nun Bizans Uç'unda kurulmuş olan Osmanlı Devleti topraklarına girmişler. Bu tarihlerde Osmanlı tahtında hükümdar olan Sultan Murat Hüdavendigâr ile Bursa'da görüşerek, ondan Karadeniz'de İslâm'ı yayma konusunda talimat almışlar. Şeyh İdris'in ailesi ve halifeleri, henüz meskun mahal olmayan Piraziz ve çevresine yerleşmişler.

Yanıdakilerle birlikte Şeyh İdris, Şeyhli köyüne gelmeden önce, buranın batı yönünde bulunan Gelincik Kayası'na çıkarak doğu yönünde iki ok atmışlar, oklardan birisi bu günkü türbenin bulunduğu yere düşmüş, o da buraya evini yaparak yerleşmiş. Diğeri de tekkenin bulunduğu yere düşmüş, burayı da dergâhının merkezi olarak seçmiş. Şeyh İdris, talebelerinden Molla Hasan'ı Hasanşih Köyü'ne, Molla Musa'yı Şimusa Köyü'ne, Pir Aziz'i de Nefs-i Piraziz Köyü'ne göndermiş."

"Şeyh İdris, tekkesinin yapımı için ikinci okun düştüğü yerin tespit edilmesini istemiş ve tespit edilen yere ağaçlar istif edilmeye başlanmış. Ancak müritlerin hazırladığı ağaç malzemenin gece bilinmeyen birileri tarafından daha yukarıya taşındığı görülmeye başlanınca, şeyhin gelini bu olayı gece uyumayarak izlemeye koyulmuş. Gerçekten de tekkenin inşası için hazırlanan ağaçların yabanî geyikler tarafından taşındığına şahit olmuş. Şeyh İdris, gelinine şahit olduğu bu durumu sır olarak saklamasını, başkalarına anlatmamasını söylemişse de, gelin bu tembihe uyamamış; geyiklerin boynuzlarının sebepsiz yerden kırıldığı görülünce, sırrın ifşa edildiği anlaşılmış. Vefat eden gelinin cenazesi Tekkenin giriş kapısının altına konulmuş".

Halkın anlattıklarından oluşturulan bu tevatürde yer alan ve Şeyh İdris'in nereden hangi yollarla Gökçeali köyüne geldiğini ve Osmanlı hükümdarı Sultan I. Murat ile ilişkisini ortaya koyan bilgileri doğrulayacak somut bir belge henüz elde edilebilmiş değildir. Üstelik bu tevatür, tarihî

verilerle de önemli ölçüde çalışmaktadır. Kanımızca, vakfiye metninde geçen ve sultan anlamında kullanılan hüdâvendigâr kelimesinden hareketle Şeyh İdris, Sultan I. Murat ile ilişkilendirilmiştir.

“Şeyh İdris’in Karagöl Dağı çevresindeki yaylalarda otlattığı koyun sürüsü, “Çoban Totak” adında ermiş bir kişi tarafından bakılmaktaymış. Şeyh İdris’in de yaylada bulunduğu bir sırada, beklenmedik bir zamanda Çoban Totak ölmüş. Ölüm olayı ikinci vaktinde gerçekleştiğinden cenazenin kaldırılması için yeterli vakit de yokmuş. Ayrıca olayın yaşandığı yayla ile Şeyhli köyü arasında –yürüme- bir günlük mesafe vardır. Bu durum karşısında Şeyh İdris abdestini almış ve ikinci namazına başlamadan önce kuzeye yönelerek mollası Aziz’e seslenmiş;

“- Totak öldü bez getir, kazma kürek tez getir, koyuna da tuz getir...!” demiş.

Şeyh İdris namazını bitirdiğinde Molla Aziz’in siparişler ile yanına geldiğini görmüş. İşte Şeyh İdris, mollasının eriştiği manevî dereceyi takdir anlamında “Pir kişinin” diyerek onun adını Pir Aziz koymuş.”

Konuyla ilgili olarak nakledilen hikâyeler üzerinde duracak değiliz. Ancak anlatılanlar içinde yer alan bazı olay ve figürlerin Anadolu’da gaza faaliyetinde bulunan Horasan/Türkistan kökenli bir çok Türk dervişi için de nakledildiğini burada ifade etmiş olalım.

2-Şeyh İdris Vakfiyesi

a)Vakfiyenin Özet Transkripsiyonu

Karahisar-ı şarki sancağına merbût Pazarsuyu kazasına tâbî Piraziz nahiyesinde vâki Seyyid Şeyh İdris –kuddise sırrıhu’l aziz- hazretlerine haliyyen Hüdâvendigâr hazretlerinin temlik ve ihsan eylediği nahije-i mezburede malum Kayabaşı ve Çağlak ve Mekidinos ve Yazıköy ve Hüseyinli ve yine Horzeybete nâm mevkiler rızaenlillah, zaviye-i mezbureye misafir olan ve şeyh ve tekkenişin olan kimesne ta’am pişirip yedirmek için arazi-i mezbur öşrü ile sair rüsum evlad-ı evladıma neslin ba’de neslin, vakf-ı sahih ile vakfeyledim ki devlet-i padişahiye abd-i hazirun ruhuna hayır dua üzre olalar. Ve zaviye-i mezburede evladımdan şeyh ve tekyenişin kimesne tekkemize ait rüsûm, hukuk, cüz’i ve külli her ne var ise tekyeye misafir olanlara ve âyendeye ve revendeye ve sair harca ve kendüsü ma’kul ve münasip gördüğü üzere cemi’lerin kabz edüb sarf eylesün. Her kim bu temessükü tebdil ve tağyire kast eylerse Hazret-i celle ve alâ hazretlerinin lâneti üzerine olsun. Sene-800

b)Değerlendirme

Vakıflar Genel Müdürlüğünde muhafaza edilmekte olan Şeyh İdris tekkesine ait vakfiye 800/1397-1398 tarihini taşımaktadır. Ancak bahse konu tarih, elde bulunan vakfiye belgesinin yazıldığı tarih olarak değil de vakfın teşkili aşamasında yazılan ve fakat orijinali elde bulunmayan ilk belgenin tanzim tarihi olmalıdır. Zira istinsah vakfiyede geçen “Karahisar-ı şarki sancağına merbut Pazarsuyu kazasına tabii Piraziz nahiyesinde vâki Seyyid Şeyh İdris” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, eldeki belge Piraziz’in nahije olarak Pazarsuyu kazası ile birlikte Osmanlı Devleti’nin bir sancağı olan Karahisar-ı şarki’ye bağlı olduğu dönemlerde yazılmıştır. Milâdî 1398 yılında Osmanlı Devleti’nin sınırlarının buralara kadar henüz gelmediğini ve bu tarihte Piraziz nahiyesi adıyla da bir nahije olmadığını herkes bilir. Şu kadar var ki, söz konusu vakfiye belgesindeki ifadeler bir vasiyet niteliği taşıdığı için, 1398 tarihini Şeyh İdris’in son yılları veya ölüm tarihi olarak kabul etmek mümkündür.

Yöreyle ait -eldeki- ilk tahrir defterinin tarihi 1455’tir. Bu defterde onun yaşadığı köyün adı *Karye-i Şeyh İdrislü* biçiminde yazılmıştır. Buna göre Şeyh İdris’in, tahririn yapıldığı tarihten çok önce vefat ettiği, onun anısına tekkeye ve köye kurucu şeyhin adının verildiği açıkça anlaşılmaktadır. 1455

tarihli tahrir defteri ile bundan 30 yıl sonra yazılmış olan mufassal tahrir defterinde, Şeyh İdris zaviyesinin şeyhi olarak *Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris* kaydedilmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, kurucu şeyhin muhtemelen oğlu olan Şeyh Ali 1398 yılında Şeyh İdris zâviyesi şeyhliğine getirilmiş ve ilk tahririn yapıldığı 1455 yılına yakın bir zamanda vefat etmiş yerine de yine -kuvvetli ihtimal- torun İdris şeyh olarak getirilmiştir.

Vakfiyede geçen ifadelerden anlaşıldığına göre Şeyh İdris, kendisine -kim olduğu henüz kesinleşmemiş- bir *sultan* tarafından malikane olarak tahsis edilmiş olan yerleri zaviye hizmetlerinde kullanılmak üzere *rızaenlillah* vakfetmiştir. Vakfiye metninde geçen ifadelerden de anlaşılacağı gibi Şeyh İdris zaviyesi, benzeri olan diğer zaviyeler gibi yörede, gelip geçen yolculara, misafirlere imkân sunan bir sosyal hizmet kurumu şeklinde kurulmuş ve bu amacına hizmet edecek şekilde ileriki zamanlarda da Şeyh İdris'in neslinden gelenlerce yürütülmesi istenmiştir.

1455 tarihli mufassal tahrirde belirtilen köylerin bir nesil öncekiler tarafından, 1397 tarihinde *Hacımiroğulları* beylerinde Süleyman Bey'in Giresun'un batısını fethinden sonra kurulduğu dikkate alınacak olursa, Şeyh İdris'in Süleyman Bey'in ordusunda görev almış gâzi bir Türk dervişi olduğuna kesin gözü ile bakmak yanlış olmaz. Bölgeyi fetheden grupların, başında bulunan kişilerle birlikte gelip yerleştikleri yerlere sonradan kethüda, divanbaşı veya şeyh gibi liderlerinin adlarını verdiklerini de biliyoruz. Ömer Lütfi Barkan'ın *kolonizasyon metoduna örnek* olarak gösterdiği bu dönem Türk zaviyelerinden biri olan Şeyh İdris zaviyesi de kurucusunun adı ile tahrir kayıtlarına girmiştir. Başka çalışmalarda üzerinde durduğumuz Yakup Halife, Hacı İlyas, Ede Derviş, Hasan Dede ve Şeyh Mustafa zaviyeleri örneğinde olduğu gibi, Şeyh İdris zaviyesi de Türk-İslâm kültürünün bölgeye yerleşmesi, yayılması ve yörenin bir Türk yurdu hâline gelmesi görevini üstlenmiş vakıf tekkelerdendir.

3-Tahrir Defterlerinde Şeyh İdris Zaviyesi

Şeyh İdris Zaviyesi ile ilgili olarak sağlıklı bilgiler veren ilk önemli kaynak 1455 tarihli tahrir defteridir. Bahsi geçen defterde köyün adı "*Karye-i Şeyh İdrislü*" diye yazılmıştır. Canik-i Bayramlı Vilayeti'ne bağlı Davut Kethüda Bölüğü'nün bir köyü olarak "*iki başdan zâviye-i mezkur Şeyh İdris*" biçiminde kaydedilmiştir. Daha açık ifadeyle, köyün hem divani hem de malikâne hisseleri bahsi geçen zaviyeye tahsis edilmiştir. Bu köyden başka Canik-i Bayramlı içinde 1455 tarihi itibarıyla Şeyh İdris Zaviyesi'ne gelirleri bütünüyle kaydedilmiş olan bir başka köy görülmemektedir. Ancak Gökesen'de Ali Hasan oğlu Emir Mahmut "*tımar-ı Şeyh İdris*"; Tayluca'da reâyâdan Hüseyin "*tımar-ı Şey İdris*"; Ekserendu'da Ali oğlu Halil "*hizmetkâr-ı Şeyh İdris*"; Gökçealî'de sipahi beyi olan Kara Mehmet ve hizmetkârı olan Yavlı, "*reâyâ-yı zaviye-i Şeyh İdris*" ; Ebülhayır Çukurköy'de ise "*hisse-i Şeyh İdris an karye-i mezkur*" kaydı yapılmıştır. Demek oluyor ki, 1455 tarihinde Şeyh İdris (Şihli) köyünden başka, söz konusu zaviyeye gelirlerinin bir kısmı kaydedilmiş yerler de vardır. Milas(Mesudiye) kapsamında kalan Hevekse mezrası, Davut Kethüda'ya bağlı Kayabaşı ve Şemseddin Ketüda'ya bağlı Talipli köyleri de, daha sonraki tarihlerde Şeyh İdris zâviyesine gelir yazılmış yerlerdendir.

1485 tarihli mufassal tahrir defterinde Bozat Divanı'na bağlı Sıracalı'da "*Menteşe veled-i İbrahim, hizmetkâr-ı Şeyh İdris*"; Elmalu nahiyesine bağlı Ekserendu köyünde "*Menteşe veled-i Halil, tımar-ı Şeyh İdris*"; Ebülhayır'a bağlı Gökesen'de "*Pir Ahmet veled-i Sıddık, tımar-ı Şeyh İdris*"; yine Ebülhayır'a bağlı Çukurköy'de "*Ali birader-i Musa, tımar-ı Şeyh İdris*"; Bazarsuyu ve Talipli köylerinde "*zemin*"; Bozat'a bağlı Kayabaşı köyünde ise "*iki baştan vakf-ı zaviye-i Şeyh İdris mefruz*" şeklinde, bahsimizin konusunu oluşturan zaviyeye gelir kaydedilmiştir.

1455 yılında yapılan mufassal tahrirde Şeyh İdrislü (Şihli) köyünde “*el-muâfiye: zâviyelerân*” olarak yazılmış isimler arasında zaviye şeyhi görevi ile kaydedilmiş olan *Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris*, bu tarihten 30 yıl sonra yazılmış olan bir başka mufassal tahrir defterinde de yine aynı görevi yürüten kişi olarak gözükmektedir. Bu duruma bakarak, Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris’in göreve getirildiği 1455 tarihine yakın zamanlarda henüz olgunluk yaşında biri olduğunu düşünmek yanlış olmaz. 1455 yılındaki kayıtlarda Şeyh İdris zâviyesindeki konumlarından dolayı vergiden muaf tutulan isimler ise şu şekilde zikredilebilir:

Şeyh İdris’in kardeşi Şeyh Halil, *Şeyhoğullarından* İlbey oğlu İbrahim, Şeyh İsmail’in damadı Hasan, *Şeyhoğullarından* İsrail oğlu Şeyh Murat, Şeyh Murat’ın oğlu İbrahim, *Mikayıloğullarından* Şeyh Hüseyin, *Karamanoğlu* Şeyh Ali, Şeyh Ali’nin oğlu Yusuf, *Hüseyinoğlu* Şeyh Hasan, *Tekinbeyoğlu* Şeyh Akil, *Şeyh Saltukoğulları* Abdal ve Hasbun, *Şeyh Ahioğlu* Şeyh Murat, *Şeyh Akiloğulları* Kasım ve Tursun, Zaviye hizmetçileri Yusuf, *Bahaeddinoğlu* İzeddin, Beybeylü Çakır, Timurtaş oğlu Ali, Hüseyin ve Musa, *Bekişoğlu* Bayram Bey, İdris *Düdenoğlu* Hüseyin Fakih, onun kardeşi Ali ve cami imamı Mevlana İshak Fakih.

Öte yandan Şeyh İdris reâyası yazılan ve dolayısıyla vergiden muaf olmayan kimseler arasında *şeyh* payesiyle anılan veya “*hısm-ı mezkur şeyh*” şeklinde Şeyh İdris’in akrabalarından yazılmış olan başka kimseler de vardır. Bunların adlarını da burada zikretmek faydalı olacaktır: Sandal oğlu Şeyh Musa, Bekiş oğlu Ali, Aykut, Şeyh Murat’ın damadı İbrahim ve şeyh hizmetkârı Musa.

1485 tarihine gelindiğinde ise, *zâviyelerân* yazılmış olan kimselerden vergi muafiyetini devlet bütünüyle kaldırmış gözükmektedir. 1455’de vergiden muaf tutulan kimselerin bir kısmının artık yaşamadığı veya şeyhlik payesi ile başka köylere/yerlere gönderildiği 1485 tarihli kayıtlardan anlaşılmaktadır. İki kayıt arasında dikkat çeken farklılıklardan biri de 1455 yılında “*el muafiyeye: zâviyelerân*” olarak yazılanlar içinde yer alan 8 şeyh efendiden hiç birinin veya onların oğullarının adı 1485 yılı kaydında yoktur. Büyük ihtimalle bu zatlar 1485 yılına gelinceye değin ya vefat etmişler veya başka yerlere giderek yerleşmişlerdir. Nitekim 1455 yılı ile 1485 yılı arasında bölgede en önemli olay Trabzon çevresinin Osmanlı yönetimine katılmasıyla başlayan İslamlaşma sürecidir. Elde somut bir veri olmamasına karşın ikinci ihtimalin akla daha yakın olduğu kabul edilebilir.

Şeyh İdris zâviyesinin nesep veya manevî bağlılığı olan başka köylerin var olup olmadığı, eğer varsa buraların nereler olduğu konusunda henüz bilimsel nitelikli bir bilgiye rastlayabilmiş değiliz. Kayabaşı, Sıracalu, Ekserendu ve Çukurköy gibi yerlerin, bahsi geçen zaviyeye tımar yazılmış olmasına bakarak da, buralarla bir nesep ilişkisi kurabilecek kesin iddialarda bulunmak zordur.

1530 tarihli muhasebe defterinde Şeyh İdris zâviyesine dair “*evkaf ve emlak der kaza-i Canik*” başlığı altında yer alan kayıt “*karye-i Kayabaşı, iki baştan vakf-ı zâviye-i Şeyh İdris, mefruz, hâsıl 270 / karye-i Şeyh İdris iki baştan vakf-ı zâviye, mefrûz, nefer 126, hane 76, mücerret 50, hâsıl 3740*” şeklindedir. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, bölgede Kayabaşı ile Şeyh İdrislü köylerinin gelirlerinin zâviyeye akar olarak yazılması durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Yani her iki köyün de mâlikâne ve divani gelirlerinin, zâviyeye tahsisi durumu devam etmektedir.

Bu bilgiler –doğrudan zâviye ile ilgili olmasa da- bize, 1485 tarihli tahrirde boş olarak (hânesiz) yazılmış olan Kayabaşı’nda 1530 tarihinde de hâne kaydı olmadığını göstermektedir. Buna karşılık Şeyh İdrislü köyünün hâne sayısında önemli değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1455 yılında *muaf* olarak 27, *çift-hanesi reâya* olarak 29, *mücerred* olarak (yani yetişkin-bekar erkek) bir kişi ile birlikte 30, toplam 57 nefer yazılmışken; bu sayı 1485 tarihli kayıttaki –muaflarıyla birlikte- çiftçi hânesi sayısı 27, yetişkin fakat bekar erkek sayısı 11 kişi, toplam 38 nefer olarak yazılmıştır.

1530 yılında yapılan mücmel kayıta ise köy 76 hâne, yetişkin bekârlar 50, toplam 126 nefer olarak yazılmıştır. Bu rakamları Şeyh İdrislü köyündeki mutlak nüfus varlığı olarak görmek mümkün olmasa da, gelişmeler tarih içinde nüfusun istikrarını koruyamadığı konusunda bize bir fikir vermektedir.

Öte yandan 1530 tarihinde Canik Livasına bağlı Nahiye-i Milas kapsamında yer alan Mezra-i Hevekse, “*mâlikane vakf-ı zaviye-i Şeyh İdris, divani tımar, hasıl 570, mâlikane 570*” şeklinde tahrir kaydına girmiştir. Demek oluyor ki Canik livası içinde mâlikane ve divani gelirleri Şeyh İdris zâviyesine kaydedilmiş üç yerden söz edebiliriz. Bunlar Kayabaşı, Havekse ve Şeyh İdrislü köyü. 1530 tarihli mücmel defterde bu kayıtlardan başka da Şeyh İdris zâviyesine ait her hangi bir bilgi yer almamaktadır. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan bu tahrir, özet (mücmel) nitelikli olduğu için belki de, daha önce söz konusu zaviyeye, gelirlerinin bir kısmı kaydedilmiş olan Ekserendu, Gökesen, Tayluca, Sıracalu ve Gökçeali köylerinde vakıf kaydı yazılmamıştır.

4-Şer’iyye Sicillerinde Şeyh İdris Zaviyesi

Şeyh İdris zviyesi ile ilgili Giresun kazasına ait şer’iyye kayıtlarında önemli bilgiler vardır. Bu bilgilerin ağırlık merkezini gâlle (gelir) mutasarrıflığı ile ilgili olan tutanaklar oluşturur. Sicillerde genel olarak yer alan klişe giriş ifadesi “*Nezaret-i evkaf-ı humayun u mülûkhaneye mülhak evkafdan, Anadolu’da Trabzon Vilayeti dahilinde Giresun kazasına tâbi Piraziz nâm-ı diğer Pazarsuyu nahiyesinde defin-i hak ıttırnâk olan Şeyh İdris kuddise sırruhu’l- aziz hazretlerinin tekyesi vakfına...*” şeklindedir. Bu ifadelerden Piraziz nahiyesinin diğer adının da Pazarsuyu olarak anıldığı ve Giresun kazasına bağlı olduğu neticesi çıkmaktadır.

Şeyh İdris zâviyesinden bahseden 1300/1883 tarihli kadı sicilinde yer alan metnin bir kısmı şöyledir: “... *Şeyh İdris hazretlerinin mezra’ası vakfının nisf hissesine mutasarrıf olan es-Seyyid Mehmet Emin Halife ibn es-Seyyid Ali, bundan akdem sulbi kebir oğulları Mehmet Şerif ve Hüseyin ve Mustafa; sulbi sağır oğulları Mehmet ve Hasan ve Abdullah ve Süleyman ve Emin ve Ali’ yi terk eylediği halde vefat edip, cihet-i mezkure mahlul vehizmet-i lâzıması muattala kalmağla (...) zaviye-i mezkur ileyhi’l-yevm mevcut ve ma’murdur, âyendeye ve revendeye it’am-ı ta’am olunmakta (...) müteveffa mumâileyhin oğulları eda-i hizmet edinceye değin Mehmet Şerif Halife bilâ-asale ve bin-niyâbe idare-i hizmet etmek üzere...*”

Tamamını aktarmaya lüzum görmediğimiz bu kayıttan açıkça anlaşılmaktadır ki Şeyh İdris neslinden olan Seyyid Ali oğlu Seyyid Mehmet Emin Halife bu tarihten önce vefat etmiş ve geriye Mehmet Şerif, Hüseyin, Mustafa adında üç büyük oğul; Mehmet, Hasan, Abdullah, Süleyman, Ali ve Emin adında da altı küçük çocuk bırakmıştır. Bunlardan büyük olanlar, ehil görüldükleri için zâviyedarlık görevine getirilmişlerdir.

1892 tarihli şer’iyye sicilinin bir kısmı ise şöyledir: “... *Şeyh İdris hazretlerinin tekyesi vakfının yevmi beş akçe vazife ile ber vech-i meşrûta tekyeşinlik ve tevliyet cihetine ibraz olunan bin iki yüz doksan üç senesi Cemaziyelahirin on ikinci günü tarihli bir kıt’a berat-ı şerif-i âlişan suret-i tasdikiyle mutasarrıf olan evlad-ı vâkıfdan, Ahmet Halife’nin vuku u vefatıyla ciheteyn-i mezkureteyn mahlul olup, şürût-u vâkıf vechiyle ciheteyn-i mezkureteyne evlad-ı vâkıfın sulbi oğulları Salih ve Abdullah mutasarrıf olup; ve ba’de Abdullah’ın dahi gable’t-tevcih vuku-u vefatıyla, kezalik şurud-u vâkıf vechiyle ciheteyn-i mezkureteyne ber vech-i meşrutiyet mutasarrıf olan evlad-ı evlad evlad-ı vâkıftan mezbur Ahmet Halife’nin sulbi oğlu ba’sül arz Salih ile hafidleri, yani müteveffa Abdullah Halife’nin sulbi oğulları Hasan ve Hüseyin Halifeler, (...) halâ kaza-i mezkur evkaf muhasebecisi vekili Hafız Mehmet Efendi ibn İbrahim Efendi hazır olduğu halde Tir Ali-zade İbrahim Bey ibn Ahmet ve Tir Ali-zâde Süleyman Ağa ibn Emin ve Boduroğlu Mehmet Ağa ve Şeyhoğlu Ali Şeyh ibn Emin nâm*”

kimesnelerin ihbarıyla (...) ciheteyn-i mezkureteynin nisfi, mezbur Salih ve nisf-ı diğeri mezburan Hasan ve Hüseyin Halifelere tevcihen ilam olundu..."

Bazı kısımlarını atlayarak verdiğimiz bu kadı sicilinden anlaşıldığına göre, 1876 yılında kendisine zâviyenin tevliyet görevi verilmiş olan Ahmet Halife, bu görevini yaklaşık 16 yıl sürdürdükten sonra 1892 yılında vefat etmiş, gâlle mutasarrıflığı oğulları Abdullah ile Salih'e kalmış; sonra Abdullah'ın da çok yaşamayıp ölmesi üzerine mirası oğulları Hasan ve Hüseyin'e kalmıştır. Kadı sicilinin bitiminde *Şeyh Hasan bini Abdullah, Şeyh Hüseyin bini Abdullah ve Şeyh Salih bini Ahmet* adlarının altına imzalar atılmıştır. Demek oluyor ki kaydın tutulduğu 1892 yılında zâviyenin şeyhlik makamında *Şeyh Salih, Şeyh Hasan ve Şeyh Hüseyin* aktif durumdaki zâviyede görev yapmaktadırlar.

Aynı şer'iyye sicilinin devamında yer alan bir başka kayıta ise "*evlad-ı vâkıftan Mehmet Halife'nin vuku-u vefatıyla, tekyenişinlik ve tevliyet cihetine*" oğlu Süleyman Halife; "*diğer tekyenin tevliyet cihetine*" mutasarrıf olan Emin Halife'nin oğulları Ali ve Abdullah getirildikleri ifade edilmektedir.

1893 ve 1898 tarihli iki şer'iyye kaydında ise Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Salih'in oğlu Mehmet Halife'nin vefat etmesi ile yerine zâviyedarlık görevine oğlu *Süleyman Halife'nin* getirildiği ifade edilmektedir. Yine aynı dönemde "*evlad-ı vakıftan*" şeklinde kaydedilmiş olan Ali oğlu Mehmet Emin'in vefatı üzerine oğulları Ali, Mustafa, Şerif, Hüseyin, Mehmet, Emin, Abdullah ve Süleyman adları da kayıtlara girmiştir. Emin Halife zâviyedarlık görevine getirilmiş, bundan sonra da zâviyedarlık oğlu Şeyh Hasan'a geçmiştir.

Şeyh İdris zâviyesi ile ilgili olarak, naklettiklerimizden elde edilebilecek en önemli netice şu olabilir: XIV.asır sonlarında kurulmuş olduğu anlaşılan bu tekke, XX.asır başına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Hiç ara vermeden devam eden bu süreklilik, kurumun halk tarafından gördüğü desteği ve söz konusu tekkenin Anadolu Türk-İslam kültürü içinde oynadığı rolü göstermektedir.

5-Şeyh İdris ve Pir Aziz Türbeleri

Şeyh İdris'in tekkesi Şeyhli, türbesi ise Gökçeali köyünde bulunmaktadır. Türbe, geniş tarihi mezarlık içinde, köy camisine yakın bir noktada bulunmaktadır. Halk, burada yatan zâtın ortak ataları olduğunun bilinciyle, türbe ve tekke binasını koruma altında bulundurmakta, gerekli bakımlarını yapmaktadır.

Sonradan yapıldığı bilinen türbenin üzeri bakır kaplama, dışı siva ve beyaz boya ile kapatıldığı için duvarlarda kullanılan malzemenin ne olduğunu tespit etmek mümkün olmamaktadır. Sekizgen geometrik bir mimariye sahip olan türbenin içinde dört adet sanduka vardır. Bu sandukaların hiç birinde şahide yoktur. Halkın ifadelerine göre bunlardan biri Şeyh İdris'e, diğerleri oğluna, gelinine ve hanımına aittir. Ancak bu gibi kamuya mal olmuş şahsiyetlerin türbeleri içinde aile efradının mezarlarının olması sık görülebilen bir uygulama değildir. Bu yüzden, mezarların Şeyhin oğlu, gelini ve hanımına ait olduğuna dair halk rivayetini mutlak doğru kabul etmek yanlış olur. Ayrıca yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi, vakfiye ve 1455 tarihli tahrir konu olan iki ayrı Şeyh İdris bu zaviyenin şeyhliğini yapmıştır. O yüzden türbe içindeki mezarların zâviye kurucusu şeyhten başka onun soyundan gelen şeyh efendilere ait olabileceğini düşünmek daha sağlıklı bir yaklaşım olur. Zira yakın çevrede başka da bir yatır olmaması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Şeyhli köyünde bulunan tekke ise istinat duvarının ihata ettiği bir bahçe içinde yer almaktadır. Dışarıdan bakıldığında tek katlı bir köy evi görünümünde olan tekkenin tarih içinde çok

tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Giriş kapısının sağında ve solunda yer alan ahşap duvarların, ilk yapılan binadan kalma olduğu halk tarafından nakledilmektedir. Bu gün hâlen köy odası gibi kullanılan tekkenin zemini halı, kilim ve seccadeler ile kapatılmış, duvarlarına çeşitli dinî tablolar asılmıştır. Mihrap kısmının varlığı burada vakit namazlarının kılındığını, ibadete açık bulunduğunu göstermektedir. Türbe ve tekke içinde, Osmanlı döneminin izlerini taşıyan kayda değer bir eşya yoktur. Önceden tekke içinde muhafaza edilen, şeyhlik icazeti beratların da kaldırıldığı ifade edilmektedir.

Şeyh İdris'in mollalarından olduğu halk tarafından kabul edilen ve fakat tahrir kayıtlarında hakkında daha farklı bilgiler bulunan Pir Aziz türbesi ise, Nefs-i Piraziz köyü mezarlığında bulunmaktadır. Türbe içinde bulunan tek sanduka şahidesizdir. Mezarlığın üst/batı kısmında yer alan türbe ile Şeyh İdris türbesi aynı tarzda yapılmıştır: Sekizgen betonarme ve bakır kaplama çatı. Her iki türbenin de kubbe yerine Selçuklu eserlerinde görülen *kümbet* tarzı çatıları bulunmaktadır.

6-Netice: Bahse konu yüzyıl içinde örneğine Anadolu'nun uç bölgelerinde sıkça rastladığımız *kolonizatör Türk dervişlerinden* biri olan Şeyh İdris'in, en önemli özelliği, kurduğu zâviye ile bir yandan hânedan tesisi ile iskan faaliyeti, bir yandan vakıf ve sosyal hizmetler üstlenmiş olmasıdır. Şeyh İdris örneğinde olduğu gibi, ilk dönem Türk dervişleri bir çok köye, mezraya adını vermiş, elinin emeği ve alınının teri ile dağ başlarında, kuytu, izbe mekânlarda yer açıp bağ bahçe yetiştirmiş; cami, medrese, imâret, köprü ve değirmenler kurarak buraları şenlendirmiş, bayındırlık hizmetlerini yerine getirerek devlet otoritesini/hizmetini aratmamışlardır. Sonraki yüzyıllarda giderek bozulan, daha çok şehirlerde sadaka ile geçinip sadece ibâdet ile meşgul olan mümessillerinin aksine, son derece dinamik ve pozitif değer üreten bu dervişler ve onların tesis ettiği kurumlar incelemeye değerdir.

DİPNOTLAR

*Araştırmacı-Yazar

Ülkü Kara, *Giresun'da Adak İnancı ve Adak Yerleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara-1999, s.101

Yücel Kaya-Arslan Turan tarafından hazırlanmış olan broşür, s.3-4

Hüdâvendigâr kelimesi için bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.452; Rivayete göre Şeyh İdris türbesinin eski kapısı üzerinde "*Bursa üçüncü padişahı tarafından hicri 800 tarihinde vakıf olarak yaptırılmıştır.*" ifadesi yer almaktaymış. Bu ifadenin neye dayandırıldığı da bilinmemektedir.

Ülkü Kara, a.g.e; Ordu'nun Kabataş ilçesi Kuzköy Yatırı/Şidlü Dede, ve Niksarlı Ahi Pehlivan için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul-2000, s. 141,145-152 ; Bu konuda Gazi Üniversitesi yayınlarından Hacı *Bektaş Veli Araştırmaları Dergisine* bakılabilir. www.gazi.edu.tr/hbektas

Vakıflar Genel Müdr. Defter no 598, (müceddet ana XII) s.86; Ayrıca mükerrer kayıt için Trabzon VBM, Vakfiyeler Dosyası No 1/598, s. 86; B.Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s.143

VGM, Defter No. 598 (Müceddet ana. XII), s.86

Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları-I, s. 56; B. Yediyıldız, a.g.e, s.143

Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e, s.54

Ömer Lütü Barkan, "Vakıflar ve Temlikler-I", *Vakıflar Dergisi*, C. II, Ankara-1942, s.279-365

bkz. M. Fatsa, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Giresun-2002, s.217-285; Bu hususta müstakil bir çalışmayı önümüzdeki günlerde ilgililerin dikkatine sunacağız.

B.Yediyıldız, a.g.e, s.140

B. Yediyıldız, s.140

OYTK-II, s.329,348,355,366,372,419,443

OYTK-II, s.346

OYTK-I, s.56

OYTK-I, s.57

OYTK-II, s.346-347

Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri(1530)-II, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay. Ankara-197,s.627-628

OYTK-III, s.24

OYTK-III, s. 46,47,48

Giresun Şer'iyye Sicilleri (GŞS), Defter No. 1437, s.108, vd

GŞS, 1407, s.73,74,75

GŞS, 1437, s.107-108 /1436, s.219

GŞS, 1437, s.108-109 /1436, s.127

GŞS, No: 1431, s.66/ 1423, s.4; Bundan başka bkz.1433, s,83;1424, s.21;1432, s.195; 1437, s.108

GŞS, No:1432, s.95; 1424, s, 21; 1422, s.232; 1437, s.62;vd.

GŞS, No.1432, s.195; Belgede Mehmet Emin'in diğer oğulları Ali, Şerif,Hasan, Mustafa, Mehmet, Abdullah, Süleyman olarak yazılmıştır. Şerif'in oğulları: Ömer, Hasan, Tevfik, Mustafa, Raşit, Mahmut, Şevki ve Ahmet.

B.Yediyıldız, s.143

Ü. Kara, s.102